

TÜRKİYE'DE BİLİM POLİTİKASI SORUNU

Dr. Selçuk ÖZGEDİZ
Boğaziçi Üniversitesi

Bilim, çağımız insanının günlük yaşantısını giderek daha çok etkiler bir düzeye gelmiştir. Kişisel ve toplumsal sorunların çözümünde bilime ve bilimsel yöntemlere dayanan seçenekler daha yoğun bir şekilde ortaya çıkmakta ve daha sağlıklı sonuçlar vermektedir. Gelişmiş ülkelerde toplumun sorunları bilimsel yollarla saptanmakta ve bu sorunlar genellikle bilimsel bir biçimde saptanan stratejiler kullanılarak çözümlenmektedir. Kişilerin günlük yaşantıları bilim ve bilimsel araştırmanın bir ürünü olan yeni teknolojilerin doğurduğu değişikliklerle etkilenmekte ve bu ülkelerdeki toplumların «yaşam kaliteleri» gitgide yükselmektedir. Gene bu ülkelerde bilim ve bilimsel araştırmaya dayanan bulgular halkın saygınlığını kazanmış ve bilimsel yöntem yetke olarak kabul edilmiştir.

Gelişmekte olan ülkelerde ise durum farklıdır. Bilim ve bilimsel araştırmanın kalkınma sürecine katkıları tam anlamıyla algılanmamıştır. Bilimsel araştırmaya dayanan bulguların karar verme mekanizmasındaki rolü yok denecek kadar azdır. Belki de âcil sorunlara âcil çözümler bulma ve sorunlara yönelik bilimsel araştırmaların zaman ve diğer maliyetlerini israf olarak görme düşüncesi bilimsel çalışmaların yoğunlaşmasını önlemiş, bu tip faaliyetlerin çoğunlukla bireysel uğraşından ileri gitmemesine yol açmıştır. Üretim teknolojisi alanında da gelişmiş ülkelerde denenmiş teknolojilerin ülke koşullarına bilimsel bir biçimde adaptasyonu yerine ge-

lişigüzel transferi yaygınlaşmıştır. 1950'lerde Türkiye'ye gelişigüzel ithal edilen traktörler ve yurdumuza 1960 ve 1970'lerde giren değişik bilgi işlem araç ve gereçleri bu tip teknoloji transferinin iki örneğidir. Kaynakları kısıtlı olan az gelişmiş ülkelerde, gelişmiş ülkelere kıyasla, kaynak kullanımında daha yüksek oranda optimizasyona gidilmesi gerekirken —ve bu optimizasyonun nasıl gerçekleştirileceğinin bilimsel yöntemlerle saptanması gerektiği bilinirken— kalkınma sürecinde bilim ve bilimsel araştırmalara önemsiz sayılabilecek bir yer verilmesi, çoğu ülkelerin kalkınma çabalarının bilinçsiz bir süreç şekline dönüşmesine neden olmuştur.

Türkiye'de Bilimsel Araştırma

Bilim ve bilimsel araştırmaların Türkiye'deki durumu diğer gelişmekte olan ülkelere göre çok farklıdır. Bu tip çalışmaların yakın geçmişteki tarihçesini ve bugünkü durumunu şöylece özetleyebiliriz:

- İkinci Dünya Savaşından önce Türkiye'de bilimsel araştırma genellikle üniversiteler çerçevesinde yürütülmekteydi. Üniversiteler dışında Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü (MTA) ve birkaç küçük ziraî araştırma enstitüsü dışında bilimle yakından veya uzak ilişkili kurum sayısı yok denecek kadar azdı. Bu kurumların çalışmaları da yeni bulgular yaratmaktan çok geleneksel mühendislik ve bazı küçük çapta deneylere yönelikti. Üniversitelerde ise araştırma tamamen (ülkenin gereksinmelerinden çok) öğretim üyelerinin kişisel ilgi ve tercihleri yönünde ilerlemekteydi (1).
- Bu durum, Atom Enerjisi Komisyonu, Devlet Su İşleri Araştırma Enstitüsü, Şeker Enstitüsü, Karayolları Araştırma Enstitüsü gibi birkaç yeni kuruluşun doğması dışında 1960'lara kadar süregeldi.
- 1960'lardaki en önemli iki gelişme Devlet Plânlama Teşkilâtı (DPT) ve Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu'nun (TÜBİTAK) kuruluşları oldu.

(1) Bak. Halim Doğrusöz, «Issues on Science Policy of Turkey», (12. Yıllık AGARD Toplantısında Sunulan Tebliğ, 17 Eylül 1976, İstanbul).

DPT, bilimsel çalışmaların ülke kalkınmasındaki önemini vurgulamakla birlikte, I. ve II. Kalkınma Plânlarının bilim ve araştırma ile ilgili kısımları, birer bilim plânından çok, bilimsel araştırma çalışmalarının ana amaç ve ilkelerini özetleyen (fakat neyin, ne zaman, kim tarafından, nasıl ve neden yapılması gerektiğini açıklamayan) belgelerdir ⁽²⁾. Bu durum, plândaki diğer sektörlerden farklıdır.

- 1960'lardaki ikinci ve en önemli gelişme 1963 yılında TÜBİTAK'ın kuruluşudur. Gerçi Türk Standartlar Enstitüsü (TSE) ve Millî Prodüktivite Merkezi'nin (MPM) kuruluşları da ülkemizdeki bilimsel araştırma faaliyetlerinin yoğunlaşmasına yol açmışsa da, bu iki kurum, kuruluşundan beri Türkiye'nin bilim politikası yönünden en etkili kuruluşu olan TÜBİTAK kadar ülkemizdeki bilimsel çalışmaları etkiler duruma gelememişlerdir. TÜBİTAK, dağıttığı öğrenim bursları, desteklediği küçük çapta araştırma projeleri, düzenlediği seminer ve konferanslar ve ülkedeki araştırma - geliştirme faaliyetleri hakkında bilgi toplama çalışmaları ile bilimsel alanda duyulan bir boşluğu doldurmuş ve özellikle kamu sektöründe bilimsel araştırmaya karşı ne olumlu ne de olumsuz sayılabilecek tutumun yavaş yavaş olumlu yönde gelişmesine yol açmıştır ⁽³⁾.
- TÜBİTAK'ın kuruluşundan bu yana bilim ve bilimsel araştırma ile ilgili en önemli iki gelişme, TÜBİTAK'a bağlı olarak Türkiye Bilimsel ve Teknik Dokümantasyon Merkezi (TÜRDOK) ve Marmara Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma Enstitüsü'nün kuruluşlarıdır. Marmara Enstitüsü, özel sektörün ve özellikle sanayinin gereksinmelerini karşılayacak nitelik-

⁽²⁾ Bak. T.C. Başbakanlık Devlet Plânlama Teşkilâtı, *Kalkınma Plâni, Birinci Beş Yıl: 1963-1967 ve Kalkınma Plâni, İkinci Beş Yıl: 1968-1972* (Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası, 1962 ve 1967).

⁽³⁾ 1960'lardaki gelişmeler için bak. Merih Celasun, «Technological Advance as a Factor in the Turkish Development Planning: Some Observations and Suggestions», Arif Türkeli tarafından derlenen *Issues in Research and Development Planning and Management* başlıklı eserde (Ankara: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu, 1971).

te uygulamalı araştırma çalışmaları yapmaya başlamıştır. Üçüncü Beş Yıllık Plân da bilimsel ve teknolojik araştırmaların daha çok sanayinin gereksinmelerine yönlendirilmesini öngörmektedir. Bununla ilgili olarak üzerinde en çok durulan konular, gerek araştırmacı yetiştirme ve gerekse araştırma projeleri yönlerinden, ülkeye transfer edilecek teknolojilerin ülke şartlarına uyumlu bir biçimde uygulanmasını sağlayıcı çalışmalardır ⁽⁴⁾.

- Ülkemizde bilimsel araştırma - geliştirmeye verilen önemin en belirgin göstergelerinden birisi gayri safi milli hasıla içinde araştırma ve geliştirme harcamalarının payıdır. Bu yüzden, 1964, 1969 ve 1970 yıllarında, sırayla % 0,41, % 0,36 ve % 0,35 olduğu tahmin edilmektedir ⁽⁵⁾. TÜBİTAK'ın yürüttüğü üç araştırmanın bulgularına dayanan bu harcama düzeyleri, MTA gibi bazı kuruluşların tüm bütçelerini de içerdiğinden, gerçek harcama düzeylerinin üstünde bile olabilir. % 0,4 oranı güvenilir sayılsa bile, A.B.D. için % 2,7 ve diğer gelişmiş ülkeler için % 2,0 civarındaki paylara kıyasla çok düşüktür ⁽⁶⁾. Tuğaç'ın özetlediği gibi «Birleşmiş Milletler Teşkilâtı, ikinci kalkınma on yılında gelişmekte olan ülkelerin AR-GE harcamalarının GSMH içindeki payını 1980'e kadar en az % 1,0'a çıkarmalarını tavsiye etmektedir. Bu payın yarısının (% 0,5) doğrudan doğruya araştırma ve deneysel geliştirmeye, diğer yarısının ise yardımcı bilimsel hizmetlere ayrılması önerilmektedir.» ⁽⁷⁾.

(4) Bak. T.C. Başbakanlık Devlet Plânlama Teşkilâtı, **Yeni Strateji ve Kalkınma Plânı - Üçüncü Beş Yıl: 1973-1977**, (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1973), s. 685-690.

(5) Bak. Arif Türkell, **Millî Hedefler ve Araştırma-Geliştirme Harcamaları** (Ankara: Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu, 1971).

(6) Bak. William D. Carey, «Resource Allocation for Research and Development in the United States», Arif Türkeli tarafından derlenen **Issues in Research and Development** başlıklı eserde.

(7) Ahmet Tuğaç, **Millî Bilim-Araştırma Politikası ve Örgütlenme Sorunları** (Ankara: Devlet Plânlama Teşkilâtı, 1977), s. 20.

Yukarıda çizdiğimiz portre, Türkiye'de bilimsel araştırma faaliyetlerinin ülkemiz kalkınması açısından gerekli düzeyde olmadığı görünümünü vermektedir. Zaten ihtiyacın altında bir düzeyde olan bilimsel uğraşlar, birbirinden kopuk örgütler tarafından ve ülke sorunları ile tutarsız bir biçimde yürütülmektedir. Bu durum, ancak geniş kapsamlı bir bilim politikasının geliştirilip uygulanmasıyla düzeltilebilir.

Politika Kavramı

«Bilim politikası» sözcüğünden ne kastedildiğinin anlaşılabilmesi için, ilkin politika kavramının açıklığa kavuşturulması gerekir.

Politika terimi, genel olarak, önceden saptanmış bazı hedeflere ulaşabilmek için seçilen strateji veya yol anlamına gelmektedir. Siyaset ve politika bilimcileri politika terimini oldukça farklı şekillerde tanımlamaktadırlar. Bunlar arasında Sharkansky'nin basit tanımından («politikalar hükümetlerin edimleridir») ⁽⁸⁾, Reynolds'un karmaşık ve anlaşılması güç tanımına ⁽⁹⁾ kadar değişik düzeyde tanımlar vardır. James Robinson'a göre politika «bir sosyal sistemin hedefleri (amaçları), bu hedeflere ulaşabilmek için seçilen yollar ve bu yollarla elde edilen sonuçlar, yani değerlerin gerçek dağılımı»dır ⁽¹⁰⁾. Dror, politikaları «yol gösterici» olarak görmektedir. Dror'a göre kamu politikası saptama, çok karmaşık ve dinamik bir süreçtir. Bu süreç boyunca hükümet organları geleceğe yönelik ve yol gösterici nitelikte kararlar alırlar. Bu yol gösterici kararlar, kamu yararına olan hedeflerin en iyi şekilde elde edilmesine yöneliktir.» ⁽¹¹⁾ Austin Ranney ise her politikanın, içeriğini oluşturan beş ana unsur ile tanımlanabileceğini ileri sürmektedir. Bu unsurlar şunlardır : (1) belirli bir veya birden fazla özne veya nesne, (2)

⁽⁸⁾ Ira Sharkansky, *Policy Analysis in Political Science* (Chicago: Markham Publishing Co., 1970), s. 1.

⁽⁹⁾ Bak. James F. Reynolds, «Policy Science: A Conceptual and Methodological Analysis», *Policy Sciences*, Cilt 6, No. 1, Mart, 1975, s. 7.

⁽¹⁰⁾ James Robinson, *Congress and Foreign Policy-Making* (Homewood, Illinois : Dorsey Press, 1962), s. 3.

⁽¹¹⁾ Bak. Yehezkel Dror, *Public Policymaking Reexamined* (Scranton, Pennsylvania: Chandler Publishing Company, 1968, s. 12.

istenilen bir olaylar dizisi, (3) istenilen olaylar dizisini gerçekleştirmek için seçilmiş bir yol veya eylem, (4) seçilen eylemin uygulanacağına niyetlenildiğinin bildirilmesi, (5) seçilen eylemin uygulanması ⁽¹²⁾.

Yukarıda özetlediğimiz tanımlar birbirleriyle tam anlamıyla tutarlı değildir. Bu tanımların hemen hepsinin birleştiği tek nokta, politikanın, belirli bir hedefe ulaşabilmek için izlenilmesi düşünülen (veya izlenen) yolla ilgili olduğudur. Yalnız, bu tanımlardan birine göre politika sayılan bir eylem diğer bir tanıma göre politika sayılmayabilir. Bu tutarsızlık karşısında politika teriminin yeni bir tanımına gidilmesi ve bu tanımın açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

Aşağıdaki tanım politika sözcüğünden bizim çıkardığımız anlamı göstermektedir:

Politika, yetkili bir karar-verme organı tarafından verilmiş (veya verilebilir) ve (1) bir veya bir çok özne veya nesneyi hedef alan, (2) bu özne veya nesnelerin bir veya birden fazla yönü veya özelliği ile ilgili amaçları bulunan, (3) açık ve kesin bir strateji veya eylemi içeren ve genellikle yazılı olarak ifade edilen bir karardır.

Bu tanımın içeriği üzerinde durduğumuz zaman şu noktalar ortaya çıkmaktadır:

- (1) Politika genellikle yazılı olarak ifade edilen bir karardır. Kanunlar veya karar - verme organlarının onayladıkları tasarılar (tanımın diğer koşullarına aykırı olmadıkları takdirde) politika sayılabilir. Yazılı olarak belirtilmeyen kararlar da politika sayılabilir. Örneğin, küçük bir şirketin yazılı olmayan bir «pazarlama politikası» veya bir eğitim kurumunun yazılı olmayan «öğrenci velilerinin okul - aile birliği toplantılarına katılmalarını sağlama politikası» olabilir. Fakat, siyaset ve politika bilimcilerinin inceledikleri politikalar çoğunlukla kamu kuruluşlarının resmî ve yazılı kararlarıdır.
- (2) Politika her zaman karar - verme organları tarafından kesinlikle onaylanan bir karar olmayabilir.

(12) Bak. Austin Ranney, *Political Science and Public Policy* (Chicago: Markham Publishing Company, 1968), s. 6

Karar - verme süreci içinde görüşülen fakat kabul edilmeyen seçenekler de politika niteliğindedir. Dolayısıyla, kabul edilen politikalarla görüşülen alternatifler arasında bir ayırım yapmak yararlı olur.

- (3) Belirli bir politika konusunda karar veren kuruluşun politikada belirtilen ve hedef olarak alınan özne veya nesnelere ilgili karar verme yetkisine sahip olması gerekmektedir. Aksi takdirde, alınan kararlar meşru sayılmaz ve bu kuruluşun düşünce ve isteklerini yansıtmaktan ileri gidemez. Dolayısıyla, meşru olmayan kuruluşların aldıkları kararlarla, meşru kuruluşların kendi kontrolleri dışındaki özne veya nesnelere ilgili kararları bu tanıma göre politika sayılmazlar.
- (4) Karar - verme organı bir kamu kuruluşu ise ortaya çıkan politikaya «kamu politikası» adı verilir.
- (5) Politika, belirli bir özne veya nesnenin bir veya birkaç niteliğini değiştirmek amacıyla ortaya çıkarılır. Politikanın hedefi olan özne veya nesnelere tüm bir toplum veya bu toplumun parçaları (yaşlılar, gençler, işsizler, memurlar, v.b.) cisimler veya coğrafi varlıklar (bölgeler, nehir havzaları, karayolları, binalar, makineler, v.b.), kurumlar veya örgütler (küçük şirketler, üniversiteler, hastahaneler, v.b.) veya karar - verme kuralları (bir hükümetin güvenoyu alabilmesi için gerekli koşullar, seçim sistemi, seçmen yaşı, v.b.) olabilir.
- (6) Politika belirli bir veya birkaç amaca yönelik bir karardır. Bu amaç veya amaçlar, politikanın hedefi olan özne veya nesnelere belirli yönleri (haberleşme yapısı, koordinasyon, kaynak kullanımı, v.b.) veya nitelikleri (sağlık, eğitim, gelir düzeyi gibi) ile ilgili olmalıdır. Bu amaçlar politikanın uygulanması sonunda ortaya çıkarılmak istenen durumu özetler. Amaçları açık-seçik bir şekilde belirtilmemiş politikaların başarıya ulaşmış veya ulaşmadığını anlamak imkânsızdır.
- (7) Son olarak, politika, belirli bir stratejiyi veya izlenecek yolu belirtir. «İzlenecek yol» deyişi ile belirli bir süre içinde, belirli kişiler tarafından ve belirli

bir biçimde yapılması gereken işlemler dizisi kastedilmektedir. İyi tanımlanmış bir politika, «ne, ne zaman, kim tarafından ve nasıl yapılacaktır?» sorusunu yanıtlamalıdır. Ayrıca, iyi tanımlanmış bir politika «neden?» sorusuna da bu politikanın seçiliş sebeplerini açıklamak suretiyle cevap vermelidir.

Strateji, bir politikanın belkemiğidir. «Eğer X olursa Y de olur» tipindeki nedensel ilişkiler, politikanın stratejisi ile amaçları arasındaki bağdan başka bir şey değildir. Stratejiler, bir bakıma, bilimle gerçek hayatta karşılaşılan sorunlar arasında köprü görevini görürler. Bilimsellikten uzak stratejiler «neden?» sorusunu yanıtlayamazlar ve sorunlara rastgeleden ileri bir çözüm getiremezler.

Yukarıda «strateji» adını verdiğimiz çözüm yoluna politika bilimleri literatüründe «politika içeriği» (policy content) adı da verilmektedir (13). Froman'ın «soyut politika grupları» dediği tipolojiler de aslında stratejilerin değişik kriterler kullanılarak sınıflandırılmasından başka bir şey değildir. «Geleneksel politika grupları» adı altında yapılan ayrımlar da politikanın içeriğinden çok sınırlarını gösteren sınıflandırmalardır (14).

Bilim politikasını, burada sunulan politika tanımı çerçevesinde incelemeyen önce bir politikanın nasıl oluşturulduğu ve halkın yaşantısını nasıl etkilediği sorularını yanıtlamamız gerekir.

Politika Süreci

Politika bilimlerinde kullanılan süreç kavramı ile sanayi ve üretimde kullanılan kavram arasında fark yoktur. Üretim süreci, bir malın üretilişi sırasında içinden geçtiği aşamaları kapsar. Bu süreç, genellikle bir plânlama safhasıyla başlar ve üretimde kullanılan kaynakların eldeki teknoloji yoluyla belirli ürünlere dönüştürülmesi ile devam eder. Da-

(13) Bak. Ranney, Van Dyke, Froman ve Salisbury'nin Austin Ranney'in derlediği *Political Science and Public Policy* başlıklı eserindeki yazıları.

(14) Bak. Lewis A. Froman ve Robert H. Salisbury'nin Austin Ranney'in derlediği *Political Science and Public Policy* başlıklı eserindeki yazıları.

ha sonra, «kalite kontrolü» veya «paketleme» gibi aşamalarla devam eden süreç, pazarlama safhasından da geçtikten sonra üretilen malın tüketiciye ulaşması ile son bulur.

Süreç terimi ile, sanayi örneğinde de görüldüğü gibi, birbirine sıkı bağları olan bir aşamalar dizisi anlaşılmaktadır. Bu aşamalar arasında zaman ilişkileri olduğu gibi, birinin çıktısı (output), diğerinin girdilerinin (inputs) bir kısmını oluşturmaktadır. Bu, dönüştürücü, şekil değiştirici bir süreçtir. Yöneticilik, işçilik, hammadde ve teknoloji gibi girdiler, istenilen (ve bazı istenmeyen) çıktılara dönüştürülürler.

Politika süreci de, kavram olarak, sanayide görülen üretim sürecinden farklı değildir. Üretim sürecinden olduğu gibi, politika süreci, hükümet mekanizması yoluyla girdilerin istenilen (ve bazı istenmeyen) çıktılara dönüştürülmesi ile ilgilidir. Bu dönüşümü güden şey politikalarlardır. Politikalar, istenilen çıktıları (politikanın amaçlarını) ve (stratejiler kanalıyla) bu amaçlara nasıl ulaşılacağını belirtirler. Fakat, politika, kâğıt üzerine yazılı bir ifade olarak, bir plândan ileri gidemez ve toplumun yaşamını değiştiremez. İstenilen değişikliklerin yaratılması ancak o politikanın başarılı bir biçimde uygulanması ile elde edilebilir.

Politika süreci nerede başlar ve nerede biter? Bu soruyu yanıtlamak oldukça güçtür. Çoğu kez politika sürecinin başlangıç noktası ve onu takibeden aşamaların tanımı incelemeyi yapan araştırmacıya ve yaptığı araştırmanın koşullarına bağlıdır. Örneğin; Yehezkel Dror politika sürecini üç aşamalı olarak görmektedir: «meta - politika - yapma», «politika - yapma» ve «politika - yapma sonrası»⁽¹⁵⁾. Dror, geliştirdiği politika - yapma (policy making) modelinde ağırlığı politika sürecinin ilk aşamalarına verdiğiinden, toplumun değerlerinin karar vericiler tarafından tartılması ve günün gerçekleri ışığında ülke çapındaki sorunların tanımlanmasını da politika sürecine dahil etmiştir. Fakat, bu konuda bir genelleştirme yapmak gerekirse, politika sürecinin aşağıdaki dört aşamadan oluştuğu ileri sürülebilir:

1. Politikanın saptanması
2. Politikanın işler duruma getirilmesi
3. Politikanın uygulanması

(15) Yehezkel Dror, **Public Policymaking Reexamined**.

4. Politikanın değerlendirilmesi.

Bu aşamalardan ilki, belirli bir politikanın karar - verme organı tarafından kabulüne kadar geçen süreyi içerir. Politikanın çözüm bulması istenilen sorunun doğuşu, bu sorunla ilgili alternatif stratejilerin oluşturulması ve değerlendirilmesi ve alternatifler arasından birisinin seçilmesi bu aşamanın kapsamına giren faaliyetler arasındadır.

Politikanın işler duruma getirilmesi, politikanın saptanması ile uygulanması arasında köprü niteliğini taşımaktadır. Ülke çapındaki kamu politikalarının çoğu en yüksek yasama organları tarafından saptanır ve geniş örgütlü bir kamu kuruluşu tarafından uygulanır. Uygulanışı bölgesel olan bir politika, genellikle karar - verici organdan uygulayıcı organa iletilmez. Arada, bu politikanın amaçlarının gerçekleştirilmesinden sorumlu bir merkezî örgüt bulunur (örneğin, bir bakanlık). Bu örgüt, politikanın ülke çapında uygulanması için gereken ön çalışmaları yapar, uygulama plânlarını hazırlar, uygulayıcılarla ilişkileri ve koordinasyon sistemini geliştirir. Bu aşamada, politikanın uygulanışı ile ilgili yönetmelikler ve «el kitapları» geliştirilebilir, uygulayıcılar eğitilebilir. Bütün bu faaliyetler uygulamanın ne derecede başarılı olacağını önemli ölçüde etkiler.

Politika sürecinin üçüncü aşaması uygulama ile ilgilidir. Politikanın hedefi olan özne veya nesnelere değişiklik bu aşamada yaratılır. Önceki aşamalarda kâğıt üzerinde görülen plân ve stratejiler, uygulama sırasında eyleme dönüştürülür ⁽¹⁶⁾.

Politika sürecinin son aşaması politikanın genel değerlendirilmesi ile ilgilidir. Burada değerlendirmeden kasıt, politikanın etkenliğinin saptanmasıdır. Bilimsel araştırma yöntemleri kullanılarak yürütülmesi gereken değerlendirme faaliyetleri, incelenen politikanın istenilen etkileri yaratıp yaratmadığı kadar istenmeyen etkilerinin neler olduğunu da ortaya çıkarır ⁽¹⁷⁾. Değerlendirme sonunda elde edilen bilgiler,

(16) Bak. Selçuk Özgediz, *Policy Implementation* (Doktora Tezi, Michigan State University, 1976).

(17) Bak. Joseph S. Wholey ve diğ.leri, *Federal Evaluation Policy* (Washington, D.C.: The Urban Institute, 1971); Edward E. Suchman, *Evaluative Research* (New York: Russel Sage Foundation, 1967); Carol H. Weiss, *Evaluation Research* (Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, Inc., 1972).

c politikanın değiştirilmesinde ya da başka bir politikanın saptanmasında kullanılır.

Yukarıda kısaca özetlediğimiz bu dört aşama, politika sürecini genel olarak tanımlamaktadır. Bu kavramlar, bilim politikası ile ilgili soruların açıklığa kavuşturulmasına ve yapılan önerilerin nedenlerinin belirlenmesine yardımcı olmaktadır.

Bilim Politikası

Bilim ne için yapılır? Bu soruya verebileceğimiz en basit yanıt bilimin, (1) bilim için, (2) insanlığın karşılaştığı sorunları çözmek için yapıldığıdır. Bilim için bilim, insanlığın bilme, öğrenme, anlama ve açıklama gereksinimlerini karşılamak için yapılır. Sorunlar için bilim ise bireylerin ve toplumun yaşam kalitesini ve refah düzeyini yükseltmek için yapılır.

Bilim için bilim genellikle «temel araştırmalar» adı verilen ve bir bilim dalındaki bilgi sınırlarını genişletmek amacıyla güden araştırmalarla gerçekleştirilebilir. Sorunlar için bilim ise, «uygulamalı araştırmalar», yani pratik bir amaca yönelik bilimsel çalışmalar yoluyla sağlanabilir. Temel araştırmalar yoluyla elde edilen bilgi ve bulgular, ileride uygulamalı çalışmalara ışık tutabilir; o zamana kadar gerçekleştirilememiş olan bazı bilimsel açıklamalar ve nedensellik bağları ile çözülmesi imkânsız gibi görülen sorunların çözümünü sağlayabilir. Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabaları, temel ve uygulamalı araştırmalar arasında önceliğin ülke sorunlarına yönelik uygulamalı araştırmalara verilmesini gerektirmektedir. Ülkenin gelişmişlik düzeyi yükseldikçe temel araştırmaların toplam araştırma faaliyetleri içindeki payı da giderek artmaktadır. Bu nedenle, bilim politikası üzerindeki tartışmamız daha çok uygulamalı araştırmaları ilgilendirmektedir.

Bilim politikası denilince akla bir tek politika gelmez. Politika kavramının tanımı gözönüne alındığında, karar - verme organları tarafından hedef olarak saptanan özne veya nesnelere ve bunların değiştirilmek istenen yönleri veya özelliklerinin sayısı kadar değişik politikalardan söz edilebilir. Bu politikaların birbirleriyle ilişkileri, çözüm bulunmaya çalışı-

lan sorunların birbirleriyle olan ilişkileri ölçüsünde kuvvetli olmalıdır.

Bilim politikası neyi hedef almalıdır? Diğer bir deyişle, ülkedeki bilimsel faaliyetler hangi amaçlara hizmet etmeli, hangi özne veya nesnelere ne gibi değişiklikleri gerçekleştirmelidir? Bu konudaki görüşümüz, *bilim politikasının diğer politikalara hizmeti hedef edinmesi gerektiğidir*. «Diğer politikalar»dan kasıt, ülkedeki kamu kuruluşlarının tüm bilim - dışı uğraşlarını içeren politikalardır (tarım, sağlık, eğitim, sosyal güvenlik politikaları gibi).

Bilim politikasını diğer politikalara hizmet edici olarak görmemizin birkaç nedeni vardır. Birincisi, diğer politikalardan farklı olarak, bilim politikasının çıktılarının «bilgi» ve «bulgular» olmasıdır. Bilgi ve bulgular, dolaysız olarak, insanoğlunun yaşamını etkileyemez. İnsanoğlunun yaşamı, bu bilgi ve bulgular ışığında geliştirilen ve uygulanan politikalar sonucu istenilen yönlerde değiştirilebilir. İkinci olarak, diğer politikaların yukarıda özetlediğimiz politika süreci çerçevesinde gerçekleştirilebilmeleri, ancak bu sürecin her aşamasının başarıyla tamamlanması durumunda sağlanır. Bu aşamalardan özellikle birincisi (politikanın saptanması) ve sonuncusu (politikanın değerlendirilmesi), yoğun bilimsel çalışmaları gerektirmektedir. Son olarak, bilimin ülke sorunlarına yönelik bir biçimde başarıyla uygulanması, bilimsel araştırmanın halk gözünde saygınlık kazanmasına ve halkın, kendilerini yönetenlerden, sorunların çözümünde bilimsel yöntemler kullanılmasını giderek istemesine yol açacaktır.

Politika sürecinin ilk aşaması olan «politikanın saptanması», en basitleştirilmiş şekliyle, iki safhadan oluşur: (1) sorunun saptanması, (2) soruna çözüm getirecek stratejinin saptanması. Sorun, belirli bir konuda istenilen durumla gerçek durum arasındaki fark olarak tanımlandığından, sorunun açıklığa kavuşturulması ancak gerçek durumun objektif bir biçimde (yani bilimsel yöntemler kullanılarak) ortaya çıkarılmasıyla sağlanabilir. Soruna çözüm getirecek stratejilerin saptanması ise, çözüm yolları ile gerçekleştirilmek istenen amaçlar arasındaki nedensellik bağlarının bilinmesiyle sağlanabilir. Mevcut kuramların içerdiği nedensellik ilişkileri sorunun çözümlenmesine yetmediği takdirde (örneğin kanser hastalığına çare bulunması gibi) bu nedensel bağı kurabile-

cek açıklayıcı araştırmalara ihtiyaç vardır. Bu tip araştırmaların bir kısmı temel araştırma niteliğini taşıyabilir.

Politika sürecinin ikinci ve üçüncü aşamaları bilimsel araştırmadan çok örgüt- ve yönetim - bilim kurallarının, seçilen strateji yoluyla politikanın amaçlarının gerçekleştirilebilmesini sağlayacak biçimde uygulanmasını gerektirmektedir.

Politika sürecinin son aşamasını oluşturan «politikanın değerlendirilmesi» tümüyle bilimsel bir çalışmayı gerektirir. Politikanın başarı ya da başarısızlık sebepleri ancak değerlendirme çalışmaları sonunda anlaşılabilir. Hangi politikanın başarılı sonuç verdiği bu çalışmalar sonunda ortaya çıkar ve bu araştırmalar ileride saptanacak politikalara ışık tutar. Bilimsel araştırma plânlarından farkı olmayan değerlendirme plânları, politikanın uygulama plânı ile birlikte geliştirilmiştir. Değerlendirme faaliyetleri çoğu kez, politika - öncesi durumun saptanması için, politikanın uygulanmaya konulmasından önce başlar ve uygulamanın tamamlanmasından sonra biter.

Sonuç olarak, bilim politikası, diğer politikalardan ayrı olarak değil, tümüyle bu politikalara bağlı olarak görülmeli ve incelenmelidir. Bu görüş, politika - yapım sürecini bilimsel bir yaklaşıma doğru itecek ve ülke sorunlarının çözümünde rastgelecilikten uzaklaşılmasını sağlayacaktır. Böylelikle, bilim plânları kalkınma plânlarına paralel bir biçimde geliştirilmiş olacaktır.

Örgüt Sorunları

Yukarıda genel çerçevesini çizdiğimiz milli bilim politikası nasıl uygulanabilir? Özellikle böyle bir yaklaşımın uygulanması ne gibi örgütlenme sorunları doğuracaktır? Bu sorulara biri merkezci, diğeri merkezci olmayan iki yanıt verilebilir. Merkezci çözüm, tüm bilimsel faaliyetlerin birleştirilip, ülke çapında bir örgüte bağlanması ilkesine dayanmaktadır. TÜBİTAK ve benzeri kamu kuruluşları «Bilim ve Teknoloji Bakanlığı» gibi bir örgütün çatısında birleştirilip tüm bilimsel çalışmalar bu örgüt yoluyla yürütülebilir. Bu bakanlık, diğer bakanlık ve kamu kuruluşlarına hizmet götüren bir örgüt olarak görülmelidir.

Merkezci olmayan çözüm yolu ise, bilimsel çalışmaların, her bakanlık ve kamu kuruluşunun kendi bünyesinde geliştirilen bir «araştırma ve değerlendirme bürosu» tarafından yürütülmesini öngörür. Bu bürolar dışında TÜBİTAK gibi bir kuruluş da bakanlıklararası koordinasyon sağlama ve tüm araştırma - değerlendirme ünitelerinin ortak sorunlarını çözümlene görevlerini üstlenebilir.

Uzun devrede bu iki alternatiften ikincisinin Türkiye için daha uygun olacağına inanıyoruz. Böylece, sorunların çözülmesi ile yükümlü kamu kuruluşları, bu politikaların gerektirdiği bilimsel çalışmaları kendileri plânlayıp yürütmüş ve bu süreç boyunca kazanılan bilgi ve tecrübenin kendi bünyelerinde kalmasını sağlamış olacaklardır. Kamu kuruluşları arasında koordinasyonu sağlama ve duplikasyonu önleme gibi oldukça güç görevler de merkezci bir kuruluş tarafından yürütülecek ve bilimsel çalışmaların birbirinden kopukluğu bir ölçüde önlenmiş olacaktır.

Kısa devrede ise durum değişiktir. Kamu kuruluşlarının çoğundaki araştırma birimleri bu yazıda önerdiğimiz tipte araştırmaları kendi başlarına başarıyla yürütebilecek yapıya sahip değillerdir. Bilim ve Teknoloji Bakanlığı merkezci bir kuruluş, kısa devrede, bilim politikasından ve her kamu kuruluşundaki araştırma - değerlendirme biriminin geliştirilip istenilen düzeye çıkarılmasından sorumlu tutulabilir. Bizce bu yaklaşımın benimsenmesiyle ülkenin yüklü sorunlarına köklü bir çözüm getirmek için önemli bir adım atılmış olacaktır. Ancak, böyle bir girişimin, bilim ve bilimle ilişkili faaliyetlerin istismar edilmeyeceği bir siyasî ortamda başlatılması gerekir.